

Микола ВЕГЕШ,
Микола ОЛАШИН

ДОСЛІДЖЕННЯ З ІСТОРІЇ НІМЕЦЬКОЇ МЕНШИНИ НА ЗАКАРПАТТІ

Останнім часом історики Ужгородського державного університету чимало уваги надають дослідженню національних меншин у нашому краї. Нещодавно в університетських аудиторіях пройшла науково-практична конференція, присвячена свреям на Закарпатті. Минулого року на засіданні спеціалізованої вченої ради УжДУ В.В.Мариною була захищена кандидатська дисертація на тему: "Румуни Закарпаття: проблеми історії та етнокультурного розвитку". Цю проблему продовжує досліджувати аспірантка кафедри історії України Л.Робу-Горват. У 1995 р. побачило світ цікаве і корисне у всіх відношеннях дослідження доктора історичних наук, професора Г.В.Павленка "Німці на Закарпатті". Саме воно і буде знаходитися в центрі даної наукової розвідки-рецензії.

Автору, на основі величезної кількості архівних та опублікованих джерел, вдалося простежити історію виникнення німецьких поселень на Закарпатті, довівши її до наших днів. Книга складається із шести розділів, кожний з яких доповнює один одного. Концептуальним є перший розділ - "Коротка історія німецької колонізації на Закарпатті" (с.3-18). Г.В.Павленко виділяє кілька етапів (хвиль) німецької колонізації на Закарпаття. Необхідно погодитися з твердженням вченого, що "німці відкрили для себе Закарпаття давно" (с.3). Ще в період "великого переселення народів" вони хвилями

накочувались в Карпатський регіон, селились тут, змішувались з іншими етнічними групами, а то й перемагали їх.

Коли ж виникли перші поселення німецьких колоністів на Закарпатті? На глибоке переконання автора, вони виникають ще в період раннього середньовіччя (XII - перша половина XIII століття). Друга хвиля німецької колонізації на Закарпаття відноситься до другої половини XIII-XV ст. Третя хвиля припадає на XVI століття. "Нові сприятливі умови для німецької колонізації на Закарпаття, згідно Г.В.Павленко, - були створені в кінці XVII - на початку XVIII ст., коли турецьке панування в Угорщині замінилося австрійським" (с.5). У XVIII ст. німецька еміграція на Закарпаття не припинялася і спрямовувалася головним чином в лісове господарство (с.13). За підрахунками автора, "тільки в Ясінях та навколо прилеглих до нього сел та присілках в кінці XVIII ст. постійно працювало в лісі 300 - 400 лісорубів" (Там же).

Г.В.Павленко детально зупинився на умовах, в яких працювали німецькі колоністи, охарактеризував райони, в яких їх проживали більшість (Вишково, Хуст, Берегово, Свалява, Ужгород та ін.). Цікавими є статистичні дані, використані вченими у своїй праці. Згідно з ними, за період з 1880 до 1910 рр. німецьке населення в краї зросло з 15231 до 33694 чол. Підрахунки зроблені на основі угорських джерел. Що стосується періоду входження Закарпаття до складу Чехословацької Республіки, то в 1921 р. зафіксоване різке зменшення (7668 чол. - 3,1% від загальної кількості населення) (с.18). Автор намагався з'ясувати, які ж чинники вплинули на таке різке зменшення кількості німецьких колоністів. "Справа в тому, - відзначає Г.В.Павленко, - що угорська статистика визначала національність за мовою, тому до німців часто попадали і євреї, які говорили німецькою мовою і відсоток яких на Закарпатті був досить

значним. Чехи ж визначали національність за релігійною ознакою і, очевидно, були ближчі до істини при визначенні національності. Чеські дані достовірніші" (Там же). Детальна обізнаність вченого з досліджуваною проблемою, дала йому змогу стверджувати, що "на протязі XVIII - XIX ст. німецьке поселення на Закарпатті ніколи не перевищувало декількох тисяч чоловік". Це не могло не позначитися на їх соціально-економічному, внутрішньополітичному і культурному становищі у складі різних державних утворень. "Будучи відірваними на протязі двох століть від землі своїх предків, - відзначає Г.В.Павленко, - живучи на новій батьківщині маленькими етнічними острівцями серед чужого етнічного, перш за все слов'янського моря, і намагаючись не зникнути, не розтворитися в ньому, німецьке поселення саме ж поставило себе в умови самоізоляції і обезкровлення" (Там же).

Наприкінці XIX - на початку XX століття найбільше німецьких колоністів проживало в Мараморошському, Березькому і Угочанському комітатах (відповідно 23, 10, і 6 відсотків). У відношенні до всього населення краю німецькомовне населення складало від 15 до 22 відсотків у таких округах як Тячівський, Воловецький, Мукачівський, Ізавальдський, Сегетський, Свалявський, Терсв'янський (с.20).

Яким був статус німецьких колоністів у нашому краї? Сперечаючись із висновками історика І.Г.Шульги, Г.В.Павленко констатує, що "по-перше, німці-переселенці ніколи не були кріпосними, по-друге їх економічний статус з самого початку відрізнявся у кращий бік від статусу місцевого населення" (с.22). Мало того, "посівши керівне становище в економіці, німецькі колоністи почали підпорядковувати своєму впливу і адміністративні органи міст та інших на-

селених пунктів, що входили до складу доміні" (Мукачівський М.В.).

З прадавніх часів на Закарпатті живуть люди різних національностей і живуть у злагоді і мирі. Не ставовили ворожтву і нмції "Розсудливі, працьовиті, добрі майстри своєї спрми і добрі християни - німці ніколи не вступали в конфлікти із місцевим населенням, завжди знаходили спільну мову і з угорцями, і з українцями, і з румунами. Ця загальна позитивна риса німців-колоністів, і відноситься вона й до інших регіонів, де вони проживали" (с.29).

Перебування Закарпаття у складі Чехословаччини привело до порівнянного покращення політичного і освітньо-культурного становища німців, що важко сказати про їх соціально-економічне становище. "Земельна реформа, - на думку автора рецензованої праці, - яка проводилася чехословацьким урядом в 1919-1925 і в 1925-1929 роках, мало торкнулася німців" (с.31). Із тих, хто одержав на 1934 р. землю, в національному відношенні 86% належали до русинів-українців, 10% - до угорців, 1,5% - до чехів і словаків, 1,4% - до євреїв і тільки 1% - до німців (с.32).

Духовне життя, культура і освіта німецьких колоністів стали предметом дослідження у третьому розділі рецензованої монографії (с.32-36). Підсумовуючи опрацьовані джерельні матеріали, Г.В.Павленко відмітив, що в "освітньо-культурному відношенні німецьким колоністам везло набагато менше ніж в економічному. Будучи маленькими острівцями в слов'янському морі, вони... боролися за збереження свого національного обличчя, своєї мови, своїх традицій і звичаїв. І це до певної міри вдалося їм".

Останнім часом з'явилося багато публікацій про виникнення і діяльність Карпатської України наприкінці 30-х років. Дослідники не обходили мовчанням і соціально-економічне, політичне та куль-

турне становище німецької меншини за цей відрізок часу. Г.В.Павленко, використавши чи не всі архівні документи, які є в наявності, першим виділив цю проблему окремо і комплексно. За підрахунками автора, на 1939 рік у Карпатській Україні проживало 15 тисяч німців. Вчений якраз описав політику автономного уряду А.Волошина по відношенню до німецької меншини. Не викликає ніяких сумнівів, що ідучи їм на поступки, А.Волошин намагався зберегти дружні відносини з Німеччиною.

Відомо, що частина німців Закарпаття служила в німецькому війську, що, безперечно, негативно вплинуло на їх подальшу долю. Після звільнення Закарпаття радянськими військами восени 1944 р. на німецьких колоністів тут же поєпались репресії. "З архівних документів важко судити, - розмірковує Г.В.Павленко, - скільки німецьких колоністів було відправлено тоді на примусові роботи у східні області України і Росію. Але що така практика існувала, видно із окремих розіборшених документів, що відклалися в архівних фондах" (с.40). Лише протягом 1946 року із Закарпаття на схід, головним чином в Тюменську область, було виселено з сім'ями 2 тисячі осіб німецької національності (с.49). Поневіряння по чужих краях для німців тривали аж до 1959 р. На цей час німецьке населення області складало 4230 чоловік, тобто менше, ніж їх було навіть у далекому XVIII столітті (с.43).

У п'ятому розділі - "Нелегкий шлях оновлення" - автор розглядає становище німців Закарпаття в 60-90-х роках. Автор використав останній статистичний матеріал, згідно з яким на 1993 р. в краї нараховувалося близько 3400 німців. Із них рідною мовою володіло 2400 чоловік, 1000 чоловік забули, чи не знають своєї рідної мови і говорять: 650 чоловік - українською, а 220 - російською мовами (с.45). Демократична українська держава робить все для того, щоб

німці почували себе повноправними громадянами. "Виникає лише одне питання - чи не запізнились всі ці заходи?" - справедливо зауважує Г.В.Павленко.

Ніби додатком до книги, а фактично її шостим розділом, є наукова розвідка автора про Міхая Мункачі (1844 - 1900) - видатного угорського художника, який народився у сім'ї німецьких колоністів.

Підсумовуючи величезний фактичний матеріал, зібраний у книзі, професор Г.В.Павленко зробив важливий і справедливий висновок: "позитивний внесок німецьких колоністів у розвиток економіки і культури краю незаперечний. Без спадщини, яку внесли німці-колоністи у розвиток Закарпаття, ми, теперішні будівничі, були б значно біднішими". Важко що-небудь сказати всупереч цього.